

SPRAWOZDANIE Z WYSTAWY PT. *TUŁACZE SZKOŁY 1939–1950. PODRĘCZNIKI, LEKTURY, PROGRAMY NAUCZANIA. WANDERING SCHOOLS 1939–1950, GDAŃSK, 2.09.–15.10.2022 ROKU*

Prof. Marek Ney-Krwawicz z Instytutu Historii PAN w Warszawie zorganizował 2 września 2022 roku wystawę materiałów pt. *Tułacze szkoły 1939–1950. Podręczniki, lektury, programy nauczania. Wandering schools 1939–1950*. Ekspozycja została zaprezentowana w nowym budynku Biblioteki Gdańskiej PAN. Była to już 29 wystawa eksponatów emigracyjnych i uchodźczych prof. Ney-Krwawicza, znakomitego kolekcjonera duchowego dorobku Polaków na obczyźnie. Z reguły badacze koncentrują swoją uwagę na czynie zbrojnym Polaków na obczyźnie w czasie wojny, a kwestie oświaty i kultury – jako mniej istotne, niemające wpływu na losy rodaków poza granicami kraju – są pomijane. Z tego też powodu są mało znane społeczeństwu. Ten niekorzystny, niesprawiedliwy trend próbuje odwrócić profesor, organizując tego typu wydarzenia naukowe i popularnonaukowe. Pokłósiem tych inicjatyw są artykuły naukowe na ten temat, a także wydana w dużym formacie książka-album (Ney-Krwawicz, 2014).

Uroczystego otwarcia wystawy dokonała wicedyrektor Biblioteki Gdańskiej Wanda Pętlicka. Zgromadzone zasoby w obszernym i kompetentnym wystąpieniu scharakteryzował autor tej inicjatywy wystawienniczej. Kilkadziesiąt przybyłych osób z zainteresowaniem wysłuchało informacji o losach polskich podręczników, lektur szkolnych i czasopism, głównie nauczycielskich oraz pedagogicznych, w czasie II wojny światowej, które docierały do polskich uczniów na Bliskim Wschodzie, w Wielkiej Brytanii, Indiach, Afryce, Meksyku, Nowej Zelandii, Szwajcarii, a później także we Włoszech, Niemczech i innych państwach. Wśród licznych eksponatów na szczególną uwagę zasługiwał opublikowany w serii wydawniczej „Nauka i Wychowanie” Wydawnictwa Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych *Program nauki w publicznych szkołach powszechnych trzeciego stopnia z polskim językiem nauczania (tymczasowy)*, (Londyn 1943). Został on wprowadzony do szkół na obczyźnie również zaprezentowanym na wystawie rozporządzeniem ministra gen. broni Józefa Hallera z 26 marca 1943 roku, dokonującym określonych korekt w programie z 1934 roku. *Większość tych zmian* – objaśniał w opisie dokumentu Ney-Krwawicz – *wynikała z walki politycznej obozu sprawującego władzę po wrześniu*

1939 r. z obozem piłsudczykowskim i dotyczyła rugowania z nauczania tradycji Józefa Piłsudskiego i Legionów Polskich. Ponadto w serii „Nauka i Wychowanie” ukazały się książki tak wybitnych autorów, jak Zygmunt Bolesław Kukulski, Jan Konopnicki, Maria Danilewiczowa, K. Edziatowicz. Na wystawie umieścił też Ney-Krwawicz *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania (tymczasowy)* (Jerozolima 1946), wydany przez Tymczasowy Komitet Skarbu dla Spraw Polskich, Wydział Oświatowy.

Powszechne zainteresowanie budziło kilka egzemplarzy zeszytów *Pomników Literatury Ojczystej*, spośród dziewięciu wydanych w latach 1941–1943 w Londynie. Były one dowodem troski polskich władz oświatowych w Wielkiej Brytanii o zapewnienie żołnierzom w Szkocji i uczniom polskich szkół na Wyspach kontaktu z arcydziełami literatury polskiej. W Szkocji i Anglii wydano drukiem i na powielaczach kilkadziesiąt podręczników dla szkół powszechnych i skryptów dla szkół średnich, niezbędnych do nauki rzemiosła, oraz serię książek harcerskich i ekonomicznych. Przystąpiono też do tłumaczenia anglosaskich dzieł pedagogicznych. Polskie książki do użytku szkolnego wydawano również w Rumunii i na Węgrzech.

Wiele miejsca na wystawie zajęły podręczniki i lektury szkolne, wydawane w Jerozolimie i Bari we Włoszech. O rozmiarach tej akcji wydawniczej informował *Katalog książek* docenta Łukasza Kurdybachy (Jerozolima 1946) i *Bibliografia wydawnictw szkolnych w Palestynie i we Włoszech 8 V 1942–7 V 1946*, którą opracował Jan Oktawiec (Bari 1946). Należy tutaj dodać, że Bliski Wschód stwarzał dobre warunki do pozyskiwania papieru do druku z zasobów wojskowych otrzymywanych od Brytyjczyków, głównie z Kairu. Istotnym problemem natomiast, z którym musiała się borykać Placówka Wydawnicza Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych, a następnie Ministerstwa Oświaty i Wyznań Religijnych, a w końcu Tymczasowy Komitet Skarbu dla Spraw Polskich kierowana przez Ł. Kurdybachę, był brak zecerów znających język polski. Składy drukarskie tekstu, tzw. „szcztoki”, robili w zasadzie Arabowie, co powodowało potrzebę wykonywania nieustannych korekt.

Na wystawie umieszczono kilka przedruków podręczników z wersji przedwojennych (spośród 71 tytułów w pierwszym wydaniu). Niektóre z nich były zmieniane i zaktualizowane, zgodnie z zaleceniami władz, w celu uwzględnienia bieżących wydarzeń wojennych i społecznych zachodzących w kraju oraz na uchodźstwie. Dla przykładu można podać, że sam Łukasz Kurdybacha wprowadził uzupełnienia w czterech podręcznikach z języka polskiego, a Tadeusz Wondrausch dokonał zmian w podręczniku licealnym Tadeusza Borholza zatytułowanym *Zagadnienia życia współczesnego* (Jerozolima 1943). Jak powszechnie wiadomo, zasługą Ł. Kurdybachy było wydanie 102 tomów *Szkolnej Biblioteczki na Wschodzie*, zawierającej najcenniejsze dzieła literackie, w tym wiele lektur szkolnych. Profesor Marek Ney-Krwawicz zdołał ich zgromadzić aż 99, na wystawie znalazło się kilkanaście egzemplarzy, m.in.: *Odprawa posłów greckich* Jana Kochanowskiego, w opracowaniu i ze wstępem Wiktora Weintrauba (Jerozolima 1943), *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza, w opracowaniu Manfreda Kridla

i *Powrót posła* Juliana Niemcewicza, ze wstępem i objaśnieniami prof. Stanisława Kota (Jeruzolima 1943).

Obszerny dział wystawy stanowiły egzemplarze wydawnictw szkolnych wykonanych przeważnie na powielaczach w Bari we Włoszech przez polską Sekcję Wydawniczą, dawniejszą sekcję Wydawniczą 2 Korpusu pod dowództwem gen. Władysława Andersa. Pracami tymi kierował ppłk Stanisław Tworzydło, który już w wojsku na Bliskim Wschodzie wydawał niektóre książki o charakterze oświatowym. Powielane podręczniki pochodziły głównie z Placówki Wydawniczej MWRiOP w Jeruzolimie i były szybko dostarczane do różnego typu szkół powstających we Włoszech, a później we Francji, Niemczech, Austrii, a nawet w Polsce. Podręczniki wydawane w czasie wojny służyły polskim szkołom na obczyźnie jeszcze przez kilkadziesiąt lat.

Bardzo interesująco przedstawiały się na wystawie publikacje książkowe powstałe w Indiach, przeznaczone dla istniejących tam polskich szkół powszechnych, średnich ogólnokształcących, doksztalających i liceum pedagogicznego w Valivade.

Na szczególną uwagę zasługiwała wyeksponowana prasa polska wydawana na Bliskim Wschodzie, w Wielkiej Brytanii i w Afryce. Dobrze widoczne były londyńskie „Wiadomości Nauczycielskie” i wychodzące w Jeruzolimie „Sprawy Pedagogiczne”. Obydwa czasopisma odegrały wielką rolę w upowszechnianiu dorobku dydaktycznego i wychowawczego polskich nauczycieli na uchodźstwie, w wymianie doświadczeń w pracy szkolnej i korzystaniu z osiągnięć cywilizacji zachodniej na polu edukacji i nauki. Kwestie nurtujące Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego w Palestynie znalazły swoje odzwierciedlenie w czasopiśmie „Sprawy Nauczycielskie”. Z artykułów zamieszczanych na łamach tego periodyku emanuje głęboki patriotyzm środowiska nauczycielskiego i przywiązanie do ideałów demokratycznego świata zachodniego. Jednocześnie zaznacza się w nich niepokój o przyszłość Polski, jej kształt terytorialny i ustrojowy.

Zakończona już wystawa, wszystkie zamieszczone na niej eksponaty i materiały to dowód niezłomności ducha polskiego uchodźstwa i przykład pozytywnych postaw i zachowań w trudnych i dramatycznych warunkach wygnańczego losu na tułaczym szlaku. Wystawa miała charakter unikalny, edukacyjny, a przez to była niezwykle cenna. Dlatego nie powinna być wydarzeniem jednorazowym, epizodycznym, należy ją udostępnić szerokim rzeszom społeczeństwa w różnych częściach kraju. Autorowi wystawy prof. Markowi Ney-Krwawiczowi należy się nie tylko słowa uznania, ale i podziękowania.

WITOLD CHMIELEWSKI
ORCID: 0000-0001-5816-5586
Kraków

BIBLIOGRAFIA

Ney-Krwawicz M. (2014), *Na pięciu kontynentach. Polskie dzieci, młodzież i szkoły na tułaczym szlaku 1939–1950*, Warszawa: Muzeum Wojska Polskiego.